

POMOGÁTS BÉLA (1934–2023)

Amikor a személyiség kialszik, az életmű lezárul és hirtelen teljességgént mutatkozik meg. Ilyenkor nemcsak a veszteséggel, hanem egyidejűleg a hagyatékkal, vagyis az életmű nyereségével is számot kell vetnünk. Pomogáts Béla esetében ez a hagyatékként olyan terjedelmes és szerteágazó, a lezárulás óta eltelt idő pedig olyan rövid, hogy nehéz megtalálni a megfelelő távlatot; ezért választom kiindulásul a magyar irodalomtörténet perspektívája helyett előbb csupán az Irodalomtudományi Intézet perspektíváját.

1957–58-ban Pomogáts Béla már gyakornokként szolgált az intézetben, de az 1956-os szerepvállalása miatti megtorlás és annak utórezgései egészen 1965-ig elodázták ennek a kapcsolatnak a véglegesítését. Ettől a kényszerű megszakítástól eltekintve teljes felnőtt életét az intézet kötelékében töltötte, és ezt a szálát a visszavonulás sem szakította el. 85. születésnapján köszöntöttük fel utójára, és talán az sem nélkülöz valamiféle szimbolikus jelentést, hogy évtizedek óta az otthona is az intézet közelében állt: a Himfy-lépcsővel csaknem szemben, a Villányi úton.

Az első publikációtól az utolsóig tartó hatvanévnnyi periódust két egyenlő félre vágja a rendszerváltás. A tanulmányok, kritikák, szerkesztett és szerzői könyvek áramlása az első és utolsó évek kivételével szinte egyenletes, de a kinevezések és kitüntetések mind a második féldőre esnek. Hetvenévesen, egy visszatekintő írásában úgy fogalmazott, kissé büszke is arra, hogy csak 1990 után érkeztek meg ezek az elismerések. Az intézetben a *Literatura* főszerkesztője lett, később a Modern osztály vezetője, majd igazgatóhelyettes – és furcsa, komplex, zavarba ejtő érzés belegondolnom, hogy ezt a három posztot ma én töltöm be, habár egyikben sem voltam közvetlen utóda. Ezekben a posztokon és ezektől függetlenül is Pomogáts Béla hat évtizeden át vett részt az intézet életében: tovább, mint bárki más.

Bár ennek az időtávnak én csak a második feléről rendelkezem közvetlen tapasztalattal, olykor megesk velem, hogy allegorikus személyként tekintek az intézetre, mint egy intellektuális dzsinre, amely megannyi nagyformátumú tudós szellemi energiáját és jellemvonásait olvasztotta magába. Béla hagyatékából felismerem benne a magyar írott kultúra teljessége iránti pátoszmentes, komoly elkötelezettséget; a közvetlenséget, a segítőkészséget, a rátartóság hiányát; a józanságot, a szélsőségektől való tartózkodást; a humort, öniróniát, mesélőkedvet, optimista kedélyt. Persze, az intézet mindenekelőtt valójában munkahely, amely feladatokat, felelősségeket és fizetést ad, de ennek ellenére is hordozza ezeket a tulajdonságokat: nem a megszentelt falakban, hanem az esendő, mindennapi attitűdjeinkben. Ebben Pomogáts Béla szerepe elvitathatatlan.

Eddig csupán arról beszéltem, hogyan kapcsolódik személye ahhoz az intézményhez, amely mindkettőnk életében döntő szerepet játszott, és amelynek révén mintegy másfél évtizedet együtt dolgozhattunk. Béla formátuma azonban – különösen 1990 után – messze túlnőtt ezen az intézményen: vele kapcsolatban elkerülhetetlen az „egyszemélyes intézmény” közhelye. A rendelkezésünkre álló fogalmak közül talán a „kulturdiplomata” írja le legjobban a tevékenységét: a magyar–magyar megértés utazó nagykövete lett, mindenekelőtt a Kárpát-medencében, de a diaszpórára is kiterjedően. Azt a munkát folytatta a tárgyalások, előadások, kapcsolatteremtések, békítések, vagy akár csupán a panaszok meghallgatásának, meghallgatásának eszközeivel, amelyeket írásaiban évtizedek óta végzett.

Az intézeti stallumok mellett 1992-ben az Anyanyelvi Konferencia elnökévé, 1995-ben a Magyar Írószövetség elnökévé, 2003-ben az Illyés Közalapítvány kuratóriumi elnökévé választották, hogy csupán az irodalmi szempontból legfontosabbakat említsük a tisztségei közül. Ezek a tisztségek bizonyára strukturálták, keretezték, intézményi eszközökkel támogatták a tevékenységét, de egyáltalán nem szabtak neki határt: aki évtizedeken át fáradhatatlanul járta a határon kívüli és belüli intézményeket, az nem valamelyik intézmény képviselője volt, hanem maga az egyszemélyes intézmény, a karizmatikus előadó, a meleg humorú beszélgető, a kedves és elszánt vitapartner: Pomogáts Béla. Az intézeti folklórba beépült a viccelődés, hogy biztosan több példányban is létezik, vagy hogy amíg ő úton van, otthon a macskák is besegítenek az életmű gyarapításába.

Utazó nagyköveti működését én történetesen Újvidéken figyelhettem meg, sőt voltaképpen ez volt az a hely, ahol a legtöbb időt tölthettük együtt. Bélának ez a sok évtizedes konferenciasorozat is mást jelentett, mint a többieknek: a baráti látogatás és a személyes kapcsolatok ápolása mellett egyben az élő magyar irodalom hálózatának folyamatos szövögetését, javíthatóságát. Biztos vagyok benne, hogy ugyanezzel a hangoltsággal utazott Kassára, Nagyváradra, Sepsiszentgyörgyre vagy Clevelandbe, de Zalaegerszegre vagy Sátoraljaújhelyre is. Mindenkit ismert és olvasott a magyar irodalomban: személyes ismerőse volt a teljes lexikon, de azok is, akik még bele sem kerültek. Voltaképpen ez állhatott a karizmája centrumában: egyrészt mindenkivel szót értett a magyar irodalomban, bizonyítva, hogy mindenkivel szót lehet érteni; másrészt képes volt egységes, eleven, komplex rendszerben látni az egészet. Az utóbbit úgy képzelhetnénk el, mint valamiféle hatalmas, ágasbogas elmepalotát, de Béla fizikai makettet is készített róla, legalábbis én ennek látom lenyűgöző kiterjedésű és rendezettségű otthoni könyvtárát. Az írásai is a jóindulatú megértés, megértetés, közvetítés, értékmentés gesztusai. Nem elméleti modelleket alkotott, hanem közel hozó, személyes ismerőssé avató olvasatokat, amelyek nem csupán feltárták az összefüggéseket, hanem egyben be is avattak a felelősségbe.

Képességeit, munkabírását, formátumát, karizmáját tekintve Pomogáts Béla lehetett volna sikeres politikus is: egy interjúban megvallotta, hogy a rendszerváltás idején nem is állt távol tőle ez az ambíció, csak felesége józansága térítette el a gondolattól. És talán ez az a pillanat, ahol meg kell említenünk Klárát, aki hatvan éven át volt a társa, támasza, és – mint ez a példa mutatja – őrangyala is. Bélától persze nem állt távol a politika: habozás nélkül odaállt olyan ügyek mellé, amelyeket a magáénak érzett, és amelyek révén lehetőséget látott a világ menetének mégoly csekély eltérítésére valamilyen jobb irányba. De távolról sem csak politikai értelemben tette jobbbá a világot. Az élet és az életmű – az ő esetében szoros egységben – fontos dolgokat példáz. Azt, hogy lehetséges tekintélyt szerezni és megtartani minden arrogancia nélkül. Azt, hogy lehetséges patriótának lenni szűkkeblűség és kirekesztés nélkül. Lehetséges sorsfordító történelmi változások örvényében is megőrizni az integritásunkat, egy élet folyamán akár többször is. Lehetséges urbánus attitűddel értően írni a népi irodalomról, lehetséges konzervatív ízléssel elismerni az avantgárd eredményeit. Fontos és aktuális tanulságok ezek: az intézetünkben, a szakmánkban, a mi közös Kárpát-medencénkben.

Kappanyos András